

Nýársávarp
forseta Íslands
Vigdísar Finnbogadóttur
1. janúar 1988

Eitt á ég samt ...
Góðir landsmenn allir, gleðilegt nýtt ár.
Eitt eftirminnlegasta áramótakvæði sem ort hefur verið á íslenska tungu er eftir
Jónas Hallgrímsson. Það hefst á þessum hendingum:

Svo rís um aldir árið hvert um sig
eilífðar lítið blóm í skini hreinu.
Mér er það svo sem ekki neitt í neinu
því tíminn vill ei tengja sig við mig.

Þegar þetta var ort var árið 1845 að hefjast, hið síðasta sem skáldið lifði. Lítt hefur hann órað fyrir því eða þorað að treysta því að tíminn myndi einmitt tengjast svo við hann í sögu og skáldskap okkar Íslendinga sem raun ber vitni. Margt má lesa í þessu kvæði um hugarstríð og erfiðleika, sem steðja að Jónasi sjálfum, – en eins og oft hendir þegar ljóð mikilla skálda vitja okkar gerist það um leið að við þekkjum okkur sjálf í kvæðum þeirra. Því hver er sá, að hann hafi ekki einhverju sinni haft kynni af dásendum lífsins, af eilífðar litlu blómi í skini hreinu, sem finna má í einhverri mynd á hverri stundu, hverju ári; – og hver er sá að honum hafi ekki fundist hann vera útlægur gerður frá öllum fögnuði og fær þá ekki skilið að hann geti nokkru sinni orðið glaður á ný. Djúp sorg vitjar svo ótal margra á hverju ári sem líður, sorg sem tíminn getur aldrei læknað til fulls en þó mildað með þeim þroska sem árin færa okkur.

„Tíminn vill ei tengja sig við mig,“ segir skáldið. Og hvað verður þá næst fyrir? Að leggja árar í bát? Síst væri það í anda þeirra Fjölnismanna, sem vildu lyfta landi sínu og þjóð til vegs og vissu þó af raunsæi að þeir myndu aldrei lifa þá tíma, sem við njótum nú og hættir stundum til að gleyma hve góðir eru.

Skáldið kveður áfram:

Eitt á ég samt og annast vil ég þig
hugur míns sjálfs í hjarta þoli vörðu,
er himin sér og unir lágri jörðu
og þykir ekki þokan voðalig.

Þessar fáu línur hafa furðulega margt að geyma. Ekki er Jónas að leita að smugu, sem nefna mætti ódýra bjartsýni af því tagi sem eitt samtímaskáld okkar kallar „óvana og veiklun“, bjartsýni sem nú á tímum sé bókstaflega „framleidd eins og hver annar iðnvarningur.“ Jónas skáld Hallgrímsson leitar að því sem einstaklingi má verða

til styrktar og vegna þess að hann er maður sem getur mælt fyrir hug og sál síns fólks gat þjóðin og getur enn tekið göfug orð hans til sín. Það breytir engu um að nútímaskáldið okkar góða, Sigfús Daðason, stjakar með skáldmyndum sínum við þjóð sinni og vekur til umhugsunar, – rétt eins og Jónas forðum.

„Eitt á ég samt“: það er „hugur míns sjálfs“ – sem geymir minningar okkar, sögu okkar hvers og eins og þá sögu sem við öll eigum saman. Hugur sem óttast ekki „þokuna“, óreiðu augnabliksins, myrkrið eða örðugleika, heldur getur horfst í augu við veröldina eins og hún er – og „unir lágri jörðu“. Um leið og þessi sami hugur sér himininn – með öðrum orðum gleymir ekki vonum um betra líf og rismeira, eins þótt slíkt líf kunni að sýnast langt undan eins og hlaut að virðast á fyrsta degi ársins 1845. Það tók heila öld að gera draum þeirra Jónasar og féлага hans að veruleika, drauminn um frelsi Íslands og sjálfstæði. Síðan sá draumur réttist er líf íslenskrar þjóðar orðið rismikið, – og eftir að hafa náð þeirri reisu sem við búum við megum við enga stund láta það henda okkur að undan sígi.

Enda þótt veröldin og Ísland séu önnur nú en þegar þetta kvæði Jónasar Hallgrímssonar var ort fyrir tæpum 150 árum, og lífsvandi þjóðarinnar var örbirgð, einangrun, óblíð náttúra og skortur á sjálfstrausti við yfirráð annarrar þjóðar, eigum við auðvelt með að byggja í huganum brú til kvæðis Jónasar og hans tíma. Og hvað sem líður velmegun síðari áratuga getur mönnum einatt sortnað fyrir augum – þó nú væri. Einn sér menningarslys uggvænleg yfirvofandi, annar telur jafnvel sjálfa tungu þjóðarinnar í hættu, hinn þriðji sér í amstri samtíðarinnar innantóma neyslufrekju, eftirsókn eftir vindi, hinn fjórða hryllir við viðsjám í heiminum og geigvænlegu vígbúnaðarkapphlaupi. Engu af þessu verður vísað frá með léttúð. En þó við vitum vel af mörgum vanda getum við verið bjartsýn án þess að við séum að gefa okkur á vald sjálfsblekkingu og ábyrgðarleysi. Því bjartsýni er svo margt. Hún er vilji til að finna það sem hjálpar manneskjunnri af stað, nauðsynlegur orkugjafi. Hún er að því leyti raunsæ, að með því að rifja upp drauma og vonir forfeðra okkar sjáum við að draumar geta ræst – eins þótt fáir draumar rætist til fulls. Bjartsýni getur líka verið virðingarröttur við þá sem á undan gengu og höfðu þrek til þess, hve grimmt sem í móti blés, að „lyfta Sögunni á veikbyggðar herðar sínar“ eins og segir í þeirri nýútkomnu ljóðabók sem áður er vitnað til.

„Eitt á ég samt“, kvað Jónas. Við eigum vitanlega mjög margt Íslendingar – ef við kunnum með að fara, ef við ekki töpum áttum í ofsahraða og villuljósum mikilla breytingatíma. Við eigum okkur meðal annars orðstír. Ótal sinnum hef ég orðið þess vör á ferðum mínu erlendis, að útlendir menn undrast þetta samfélag okkar. Menn skilja ekki hvernig 240 þúsund sálir fara að því að lifa sem sjálfstætt fólk í harðbýlu landi eins og þær væru a.m.k. tvær milljónir með álíka margar vinnuhendur og smærri stórborg þarf til að geta rekið sjálfa sig. En í þessu felst einmitt reisu okkar. Við eigum svo gott fólk á svo mörgum sviðum, að við getum látið rödd okkar heyrast og þar er tekið mark á henni og virðing fyrir henni borin. T.d. eru Íslendingar þekktir af því í erlendum lánastofnunum að borga mjög skilvíslega skuldir sínar, enda þótt þær séu okkur ekki síður þungur baggi en öðrum sem ekki fer af sama orðspor og búa þó ekki fremur við sára fátækt en við. Virðing er borin fyrir sjálfstæði okkar, sérstæðri tungu og menningararfleifð. Og einmitt fyrir það að við eigum þessa rödd á þingi þjóðanna er mikilvægt, að hún missi ekki hljóð sinn, verði ekki ráð. Því er okkur nauðsyn að eignast áfram í hverri kynslóð sem flesta menn sem standa sig, sem vinna vel og af alúð það sem þeim er trúað fyrir og þeir starfa við. Að við höldum áfram að vera menningarþjóð í þeim skilningi að „menning er að gera hlutina vel“, eins og einn af heimspekingum okkar hefur komist að orði á svo lýsandi hátt. Að við, hver á sínu

sviði, gerum svo til sóma sé það sem við höfum tekið að okkur, hvort sem er að flaka fisk, skrifa bók, baka brauð eða teikna hús ...

En hvað sem við störfum og hvert sem við leitum megum við aldrei gleyma því að íslensk tunga er ein besta sameign okkar, ef til vill það fyrsta sem okkur verður hugsað til, hvenær sem við stöndum sem þjóð í tvísýnu, á krossgötum, á tímamótum og segjum eins og okkur til styrktar eins og skáldið: „Eitt á ég samt“ ...

Við leiðum oft hugann að því hvar íslensk tunga er nú á vegi stödd. Víst látum við mörg fara fyrir brjóstið á okkur slettur úr stórfjóðatungunni sem mest heyrir nú víða á byggðu bóli og ganga yfir í misjafnlega stórum gusum. Svo virðist sem fáir reitir í landi okkar, fremur en annars staðar, séu lausir við það óþurftar tiskufyrirbæri. Sú var tíðin að danska læddist hér á landi ískyggilega mikið inn í íslenskt mál manna, sem vildu sýna á sér heimsborgarasnið og töldu það tungutak finna en mál Íslendingasagna. En sú mengun var bundin við nýbakaðan höfuðstað landsins sem þá var og þakklát megum við vera árvekni þeirra manna sem unnu að því að leggja þann ósið niður. Dönskuslettur hurfu og er nú eins og þær hafi aldrei verið til svo vona má með góðum vilja að svo verði mikið hlegið að enskuslettum að það þyki ekki bógur í nokkrum manni sem hefur þær uppi. En til þess að svo geti orðið má ekkert til spara að búa nýyrðasmiðum okkar skilyrði til að sinna þjóðarmenningarstörfum sínum. – Hins vegar bakar það mörgum, sem íslenskri tungu unna, miklar áhyggjur að fólk hirðir ekki um að nota tunguna sem þá gullkistu sem hún er, kann ekki að nota rétt aldagömul orðatiltæki og málshætti og hefur einhvern veginn misst sjónar á sagnorðum í íslensku, sem eru einkenni og sjálfir ljósvitar málsins, svo gagnsæ og tær að hvert barn skilur þau. Öll tungumál eiga sín sérkenni og þykir hverri þjóð sem mælir á eigin tungu vænt um þessi sérkenni. Enskan hefur hafið nafnorðin til vegs, franskan leikur sér að lýsingarorðum, íslenska og önnur germönsk mál styðja sig við sagnorðið. Galdurinn við að þýða af einu tungumáli yfir á annað er að fella frásögn að lögmáli þeirrar tungu sem þýtt er á. Og einatt verður það ankannalegt og nokkuð auðmýkjandi, þegar tungumál sem þýtt er á er knésett að því marki að það fer að lúta lögmálum annarrar tungu og er um leið svipt sérkennum sínum og ótal góðum orðum. Líklegt er að hér segi til sín m.a. áhrif þess, að gífurlega mikill hluti af lestrarefni þjóðarinnar eru þessir stuttaralegu og einföldu sjónvarpstextar, þar sem allt er saxað niður í sextíu bókstafa skammta, eða tvisvar sinnum þrjátíu í tveim línum.

Þótt mörgu sé ábótavant í þessu efni sýna ágætir menn góðan vilja og hafa uppi prýðileg áform um að efla málvöndun og auðga málnotkun. En betur má ef duga skal. Ef nýja sókn á að hefja þarf markvissa stefnu, – flaggskip, með styrki stjórn. Það er ekki hægt að ætlast til þess að fræðimenn í hámenntastofnunum sem falið er að skilgreina tunguna vísindalega frá alda öðli og varðveita á bókum svo hún geti orðið þjóðinni aðgengileg hverja stund, hafi auk þess mátt til að berjast fyrir henni meðal almennings. Fjölmíðlar hafa tekið á sig mikla ábyrgð. Þeir hafa til þess vald að upphelja svo tungumálið að mönnum verði það til skammar að tala ekki kjarnyrta og rétta íslensku, – þetta mál sem við höfum varðveitt frá miðöldum og þykjum fyrir það sómarík þjóð.

„Eitt á ég samt,“ kvað skáldið. Og ein er sú eign sem okkur hlýtur að vera hjartfólgnust. Það eru börnin okkar, æskan, unglíngarnir, þeir sem taka við minningum okkar og tungu og þeirri menningu að vel skuli til allra hluta vanda. Það er í þeim sem bjartsýni okkar finnur sér réttlætingu. Og vegna þess að okkur þykir vænt um æskuna í landinu leggjum við kapp á að skila henni þeim arfi sem skilað var til okkar og við tókum við með þökkum. Ég kvíði þeim degi, ef hann á eftir að rísa yfir okkur, að börnin kunni ekki einu sinni vísuna um hann afa minn, sem fór á honum

Rauð, eitthvað suður á bæi – sem er í senn lifandi mynd af hagleik tungunnar og lífinu sem fólkið lifði með landinu.

Við vitum öll, að ungu fólki er boðið upp á ótal margt sem kennt er við skemmtun og upplýftingu, og vissulega höfum við öll þörf fyrir að bregða á leik. En það er tálsýn og eftirsókn eftir vindi að halda að lífið geti orðið eða eigi að vera einnans á rósum, samfelld hlátrabuna. Við skulum ekki vera feimin við að brýna það fyrir æskunni, að námið og þekkingin er það sem mestu varðar – í góðu sambandi vitanlega við þá tillitssemi og þá góðvild sem aldrei má falla úr gildi. Þekkingin er stundum kölluð góð fjárfesting og vafalaust er hún það. En hún er líka sú kjölfesta sem meðal annars gjörir leikinn, frístundina, skemmtilegri. Hún gefur líka ungu fólki þann innri styrk sem vinnur gegn lífsflotta og uppgjöf.

Stundum þegar unglingum okkar verður fátt um svör grípa þeir til þess að afgreiða mál með orðinu: *bara!* En það er ekkert bara í mannlífinu. Við eigum nóg af skoðunum, kannski 240 þúsund skoðanir og það er dásamlegt. En það dugir ekki „bara“ að hafa skoðun, hún er aðeins upphaf. Án þess að skoðun sé fylgt eftir verða ekki til áhugi, metnaður, vilji til að stefna að æðra marki. Ekkert er sjálfgefið. Sjálfstæði Íslands verður aldrei sjálfsgætur hlutur, ekki heldur íslensk menning, ekki einu sinni gróður landsins. Allt er ræktun háð: að ala upp nýja kynslóð er eins og að rækta tré. Maður annast það og styður til að teygja sig beint og greinaprútt til sólar. Í þessum skilningi bíður okkar alltaf hlutverk hins óþekkta ræktunarmanns. Ekki vitum við hvað verður árið 2050. En við viljum að þá verði hugsað til okkar með virðingu eins og við hugsum til þeirra kynslóða með virðingu og þakklæti, sem tóku við erfiðri sögu, glórulausu basli og harðbýlu landi og bjuggu í haginn fyrir okkur. Látum bjartsýni okkar tengjast við þennan vilja: að ekki verðum við talin ættlerar síðar meir – og svo við þá ræktun land og lýðs, sem virðing fyrir öfum okkar og ömmum og kærleikurinn til barna okkar býður okkur að stunda sem best og heiðarlegast.

Gleðilegt nýtt ár.